

ผ้าบาติกสีคราม: มิติความงามวิถีปัตตานีสู่งานศิลปะ

Indigo Batik: A Dimension of Beauty in the Pattani Ways of Life to the Work of Art

ศุภชัย สร้อยจิต
Supachai Soijit

สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
Program in Visual Arts and Design, Faculty of Fine & Applied Arts, Burapha University

ติดต่อผู้เขียน so.supachai@gmail.com

ส่งบทความ 31 มีนาคม 2560 | แก้ไข 29 มิถุนายน 2560 | ตอรับ 4 กรกฎาคม 2560 | เผยแพร่ 19 กรกฎาคม 2561

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าบาติกสีคราม: มิติความงามวิถีปัตตานีสู่งานศิลปะ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์เทคนิค กระบวนการทำผ้าบาติกสีคราม ทารูปแบบแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบผ้าบาติกสีครามและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยจากแนวความคิด มิติความงามวิถีปัตตานี

ผลการวิจัยสร้างสรรค์ เกิดองค์ความรู้ รูปแบบและลักษณะเฉพาะ ภายใต้แนวความคิด มิติความงามวิถีปัตตานี ผ่านกระบวนการเทคนิค ผ้าบาติกสีครามที่ได้จากการศึกษาเทคนิคการย้อมคราม นำมาทดลองปรับประยุกต์การย้อมครามเพื่อให้เหมาะสมกับวัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่ปัตตานี ผลการทดลองได้ผลใกล้เคียงกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา ระดับค่าน้ำหนักของสีฟ้าอ่อนจนถึงน้ำเงินเข้ม และทดลองย้อมในสภาพที่ครามไม่ให้สี ผลที่ได้ คือ ได้สีที่มีลักษณะเฉพาะสามารถนำมาใช้ในงานศิลปะได้ ส่วนผลงานศิลปะผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบ Installation Art จำนวน 4 ชุด ดังนี้ 1) ผลงานชุดมุขปาฐะปันตัยอนี 2) ผลงานชุดฟ้าคราม-ผ้าคราม 3) ผลงานชุดวิถีตีกลาที่เยะหริง และ 4) ผลงานชุดสัมพันธ์ภาพนกกับคนตานี โดยใช้รูปทรงแทนสัญลักษณ์คุณค่าทางความหมาย จากกระบวนการทางความคิด ถ่ายทอดเรื่องราวประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยที่เข้าไปใช้ชีวิตในจังหวัดปัตตานี นำเสนอมุมมองแนวทางการเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตของผู้คนในจังหวัดปัตตานี ความงดงามของธรรมชาติ ซึ่งแฝงนัยสะท้อนถึงความงดงามของประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ธรรมชาติ ตลอดจนถึงมิติความงามของกลิ่นอายวิถีปัตตานีในมุมมองของคนนอกพื้นที่

คำสำคัญ: บาติกสีคราม, มิติความงาม, วิถีปัตตานี

Abstract

The research study “Indigo Batik: The Dimensions of Beauty of Pattani Ways of Life to Works of Art” aims to analyze and synthesize the techniques and process of natural indigo dyeing and explores creative approach to indigo batik that leads to the making of contemporary artworks according to the concept of the dimensions in the beauty of Pattani ways of life.

The creative research engenders knowledge, style, and identity under the concept of the dimensions of beauty in the Pattani ways of life, which is conveyed through the process and techniques of indigo dyeing experimented and applied to suit materials available in Pattani region. The results of color intensities from light blues to dark blues are close to those of the study area. Besides, the dyeing experiments in the conditions in which the chemical reactions of indigo were altered had been performed. The outcomes are shades of unique colors which could be used in artworks. On the part of the artworks, the researcher presents the works as 4 series of installation art which are 1) The Legend of Pattani 2) Indigo Sky-Indigo Batik 3) Yaring Ways of Fish Trapping 4) The Relation between Birds and Tani People. Forms and shapes, as symbols of the value of meaning derived from the thinking process, communicate the researcher’s direct experience with Pattani ways of being. The works, as well as presenting aspects of the people’s life and living along with the charming of the nature, reflect the dimensions of beauty of Pattani history, lifestyle, and nature through the perspectives of the outsider.

Keywords: indigo batik, dimensions of beauty, Pattani ways of life

■ บทนำ

บาติกเป็นคำอธิบายถึงกรรมวิธีการสร้างความงามบนผืนผ้า โดยใช้เทียนขี้ผึ้งสร้างสรรค์ลวดลาย ด้วยวิธีการเขียนลายเส้น จุด ปาด ป้ายน้ำเทียน ในส่วนที่ไม่ถูกน้ำเทียนเขียนจะใช้เทคนิควิธีการแต้ม ระบาย หรือย้อมให้สีติดลงบนผืนผ้าสีที่ใช้ในระยะแรก นิยมใช้สีครามที่สกัดจากต้นคราม และใช้สีต่างๆ ที่ได้จากธรรมชาติ ระบายต่อมาเริ่มใช้สีเคมีทำการย้อม ระบาย กันมากขึ้น จนถึงปัจจุบัน (วิชัย ไสละวิทย์มงคล, 2535, น. 74-75)

กรรมวิธีเทคนิคผ้าบาติกดังกล่าวได้แพร่ขยายเข้ามาสู่ประเทศไทยโดยรับอิทธิพลจากอินโดนีเซียเข้ามาทางมาเลเซีย เผยแพร่แถบชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย บาติกเป็นที่รู้จักในชื่อ ผ้าปาเต๊ะ นิยมเขียนลายดอกไม้ ใบไม้ ภาพสัตว์ และลวดลายเครือเถา (อวิชชัย ทุมทอง, 2545, น. 19) ผ้าบาติกจึงเป็นงานหัตถกรรมผ้าพื้นบ้านภาคใต้ที่มีความโดดเด่นและมีรูปแบบเทคนิคเฉพาะมากกว่าผ้าพื้นบ้านในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ในเขตพื้นที่จังหวัดปัตตานีผ้าบาติกกระบวนอุตสาหกรรมครัวเรือนโดยใช้เทคนิคลายพิมพ์ เทคนิคเขียนเทียนระบายสี ใช้สีนำเข้าจากต่างประเทศที่เป็นสีเคมี ทำการย้อม ระบาย ส่วนการใช้สีธรรมชาติสีครามเริ่มขาดช่วงหายไป เนื่องจากการรับอิทธิพลเทคนิคบาติกดังกล่าว อาจได้รับเทคนิควิธีการที่เป็นสีเคมีมาเพียงอย่างเดียว จึงทำให้การใช้สีครามซึ่งเป็นสีแรกเริ่มของการทำผ้าบาติกขาดการฟื้นฟูและอนุรักษ์เอาไว้ ขณะเดียวกันตามสภาพแวดล้อมแถบพื้นที่จังหวัดปัตตานีเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ จึงน่าจะมีพืชพรรณไม้ที่สามารถให้สีธรรมชาติได้ จากรายงานวิจัยของ ประไพ ทองเชิญ (2552, น. 51) ทำให้ทราบว่า พบพืชหลักที่ให้สีน้ำเงิน คือ ต้นครามถั่วชนิดฝักตรงขึ้นตามธรรมชาติอยู่ในพื้นที่ ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และค้นพบภูมิปัญญาการย้อมครามที่บ้านทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี โดยการสัมภาษณ์ นายพิชัย แก้วขาว เมื่อปี 2541 ยืนยันว่ามีช่างทอผ้าชาวไทยมุสลิม คือ ยายแหมะทอ หวังหมัด อายุ 94 ปี (เสียชีวิตแล้ว) มีภูมิปัญญาในการย้อมคราม ทำเนื้อครามแห้ง และเนื้อครามเปียก ทำให้เห็นว่าในจังหวัดปัตตานีมีต้นครามชนิดฝักตรงและมีครุภูมิปัญญาการย้อมครามที่ขาดช่วงการสืบทอดทางภูมิปัญญาทำให้คนรุ่นหลังไม่ได้เรียนรู้พืชให้สีน้ำเงินที่เป็นแม่สีจากธรรมชาติอยู่ในพื้นที่ของตน

ประเด็นที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา คือ ผ้าบาติกและการใช้สีครามซึ่งเป็นสีจากธรรมชาติมาสู่สาระสำคัญในการศึกษาค้นคว้าวิจัย เพื่อสร้างสรรค์จากงานหัตถกรรมผ้าพื้นบ้านให้เป็นผลงานศิลปะร่วมสมัยในรูปแบบแนวทางเฉพาะตน โดยใช้เทคนิคผ้าบาติกสีครามเป็นเทคนิคในการสร้างสรรค์ผลงาน

ภายใต้กรอบแนวความคิด มิติความงามวิถีปัตตานี นำเสนอ มุมมองของผู้วิจัยที่เป็นบุคคลนอกพื้นที่ถ่ายทอดเล่าเรื่องราว ประสบการณ์ความเป็นอยู่ของบุคคลในพื้นที่ตามวิถีแนวทางการดำเนินชีวิต ประกอบไปด้วย สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะ ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม ของชาวปัตตานีที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งมลายูมุสลิม พุทธ และจีน ที่อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน

■ วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์เทคนิคกระบวนการทำผ้าบาติกสีคราม
2. หารูปแบบ แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบผ้าบาติกสีคราม
3. สร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยจากแนวความคิด มิติความงามวิถีปัตตานี

■ ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านประชากร ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านการสร้างสรรค์ผลงาน การกำหนดพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) คือ 1) ศึกษาพื้นที่ทำผ้าบาติกแบบดั้งเดิม 2) ศึกษาพื้นที่ทำการย้อมคราม 3) ศึกษาวิถีปัตตานี โดยในแต่ละส่วนการศึกษาได้เลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้านมีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับผ้าบาติก การย้อมคราม และวิถีปัตตานี ทั้งนี้เพื่อศึกษาค้นคว้า ข้อมูลพื้นฐานความเป็นมาของผ้าบาติกสีคราม กระบวนการเลี้ยงคราม ขั้นตอนการย้อมคราม แล้วนำผลจากการศึกษา มาทดลองค้นหาลักษณะเฉพาะตัวในการสร้างสรรค์เทคนิคผ้าบาติกสีคราม ที่นำเสนอเรื่องราววิถีชีวิตชาวปัตตานี

การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะใช้เทคนิคผ้าบาติกสีครามที่ได้ศึกษารวมวิธี เทคนิค กระบวนการ นำมาสร้างสรรค์ให้เป็นผลงานศิลปะร่วมสมัย โดยใช้สีครามเป็นหลักและใช้สีจากธรรมชาติ ผลงานมี 4 ชุดโครงการ เพื่อช่วยพัฒนาเทคนิค กระบวนการ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาผลงานในแต่ละชุดโครงการ จัดเผยแพร่ผลงานในลักษณะนิทรรศการศิลปกรรม

■ วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative method) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล เทคนิค วิธีการ ใช้เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วยแบบบันทึกการ

สังเกตการณ์ แบบบันทึกการสัมภาษณ์ เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีปัตตานีและเทคนิคกรรมวิธีการย้อมคราม โดยใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เมื่อรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงทำการทดลองกระบวนการเทคนิคย้อมคราม ได้แก่ การหาค่าน้ำหนักสีคราม ทดลองย้อมในสภาพที่น้ำครามยังไม่ให้สี ผู้วิจัยได้สร้างแบบบันทึกการทดลองเพื่อบันทึกผลจากการทดลองการหาเทคนิคย้อมครามในลักษณะเฉพาะตัวที่เหมาะสมกับการสร้างสรรค์ผลงาน

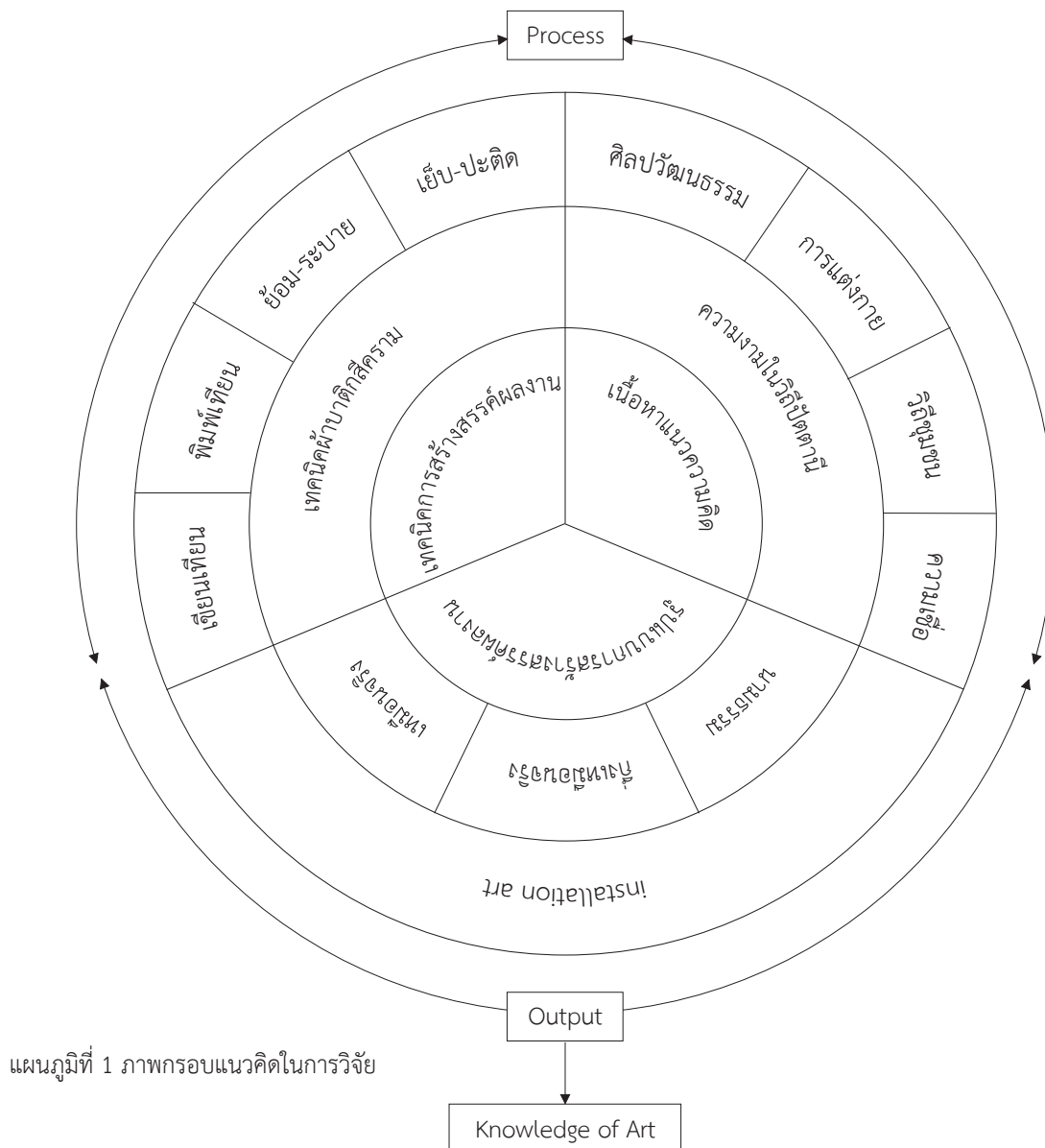
จากการลงพื้นที่ภาคสนามและทำการทดลองผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรคผลงานศิลปะร่วมสมัยจากแนวความคิดมิติความงามวิถีปัตตานี โดยสร้างแบบภาพร่างต้นแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ ตลอดจนปรับปรุงรูปแบบแล้วนำไปสร้างผลงานจนเสร็จสมบูรณ์

■ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการทดลองบาติกสีครามเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยบนผืนผ้า สีขาวทอทองวัสดุ กรรมวิธี ขั้นตอนการย้อมคราม เพื่อหาเทคนิคเฉพาะ ลักษณะค่าน้ำหนักของสีคราม และสีธรรมชาติชนิดอื่นที่สามารถใช้ร่วมกับสีครามได้

กรอบแนวคิดเนื้อหาที่นำมาถ่ายทอดผลงานใช้เนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีปัตตานี ถ่ายทอดมุมมองของผู้วิจัยที่เป็นบุคคลในพื้นที่ เล่าเรื่องราวประสบการณ์ความเป็นอยู่ของบุคคลในพื้นที่ตามวิถีแนวทางการดำเนินชีวิต

ผลงานวิจัยต้องรู้เกี่ยวกับเทคนิคกระบวนการทำผ้าบาติกสีครามตลอดจนถึงได้แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยในรูปแบบผ้าบาติกสีครามเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แผนภูมิที่ 1 ภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย

■ **นิยามศัพท์เฉพาะ**

ผ้าบาติกสีคราม หมายถึง ผ้าเขียนด้วยเทียน สร้างสรรค์ให้เป็นผลงานศิลปะ เสร็จแล้วนำไปย้อมสีครามที่ได้จากใบคราม อาจมีหลายน้ำหนักตั้งแต่สีฟ้าอ่อนจนถึงสีน้ำเงินเข้ม

มิติความงามวิถีปัตตานี หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราวจากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เข้าไปใช้ชีวิตในจังหวัดปัตตานี นำเสนอมุมมองความงามตามแนวทางความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตของผู้คนในจังหวัดปัตตานี ผ่านการสร้างสรรคผลงานศิลปะ

■ **ผลการวิจัย**

ผลการวิจัยสรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์เทคนิคกระบวนการทำผ้าบาติกสีคราม เป็นการศึกษาเทคนิควิธีการโดยการรวบรวมข้อมูลและทดลองดังนี้

1. การทำผ้าบาติกแบบดั้งเดิม

จากการศึกษาพบว่า การทำผ้าบาติกใน 3 พื้นที่ใช้วิธีการเขียนเทียนมีลักษณะใกล้เคียงกัน แตกต่างกันเพียงแค่อุปกรณ์และลักษณะการเขียนเทียนกล่าวคือ พื้นที่อินโดนีเซียถือได้ว่าเป็นแหล่งบาติกโบราณขึ้นชื่อในเรื่องด้านเทคนิคขั้นสูง คุณภาพความงามของลวดลายที่มีเอกลักษณ์ ผ้าบาติกที่เขียนด้วยมือบางผืนใช้ระยะเวลา 1-2 เดือน ทำให้ผลิตได้ช้าและมีราคาสูง ต่อมาได้มีการสร้างแม่พิมพ์ทองแดงให้เป็นลวดลายต่างๆ ทำให้

สามารถผลิตผ้าบาติกได้เร็วขึ้น แต่ราคาจะถูกกว่าการเขียนด้วยมือ และมีบาติกลายสกรีนโดยใช้วิธีการถ่ายบล็อกสกรีนให้เป็นลายบาติกแบบดั้งเดิม เทคนิคนี้จะมีราคาถูกกว่าบาติกเขียนมือและบาติกลายพิมพ์ บาติกอินโดนีเซียจึงเป็นศูนย์กลางของผ้าบาติกและเผยแพร่เทคนิคบาติกไปสู่ชนชาติอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกัน ในส่วนบริเวณเขตภาคเหนือของประเทศไทย ผู้หญิงชาวแม่ฮ่องสอนใช้เวลาว่างในการเตรียมชุดใหม่เพื่อสวมใส่สำหรับโอกาสเฉลิมฉลองปีใหม่มั่นเป็นเทศกาลสำคัญ ต้นกำเนิดถูกนำมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วนำไปทอจนเป็นผืนผ้าหลังจากนั้นก็นำผ้าใยกล้วยลงไปเขียนเทียนด้วยขี้ผึ้ง สร้างสรรค์ลวดลายด้วยลายเส้นเรขาคณิตหลังจากขั้นตอนการทำผ้าบาติกเรียบร้อยแล้วก็นำผ้าบาติกไปย้อมสีคราม ย้อมซ้ำหลายครั้งจนผ้าบาติกมีสีน้ำเงินเข้มเกือบดำ ชาวเขาเผ่าม้งเรียกผ้าบาติกว่าผ้าเขียนเทียน นิยมใช้สำหรับตกแต่งเสื้อและกระโปรง ที่ใช้ส่วนมากใช้สีครามเขียนลงบนเส้นใยกล้วยจนลวดลายเป็นเรขาคณิตโดยการนำลายเส้นมาเขียนต่อเนื่องกันอย่างสวยงาม ลักษณะนี้จึงแตกต่างจากผ้าบาติกของภูมิภาคอื่นในประเทศไทย อุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนเทียนจะเป็นแผ่นเหล็กแบนสองแผ่นประกบกันต่อด้ายด้ามไม้ และในพื้นที่จังหวัดแพร่ ปัจจุบันใช้แม่พิมพ์ไม้ แม่พิมพ์เส้นทองแดง แกะฉลุไม้หรือตัดเส้นทองแดงให้เป็นลวดลายต่างๆ แล้วนำไปสร้างสรรคให้เกิดลายผ้าสีที่ใช้ นิยมใช้สีครามเป็นหลัก สรุบบังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สถานที่ทำบาติกแบบดั้งเดิม

สถานที่	เทคนิค	เครื่องมือ	ลวดลาย	สีที่ใช้
อินโดนีเซีย	ผ้าบาติกเขียนมือ	จันตั้งทรงกรวย	เรขาคณิต	สีธรรมชาติ
PPPTK SENIDAN	ผ้าบาติกลายพิมพ์	แม่พิมพ์ทองแดง	พรรณไม้ สัตว์	สีเคมี
BUDAYA SLEMAN YOG YAKATA	ผ้าบาติกลายสกรีน	บล็อกสกรีน	ดอกไม้	
บ้านม้งคอยปุย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	ผ้าบาติกเขียนมือ	จันตั้งแผ่นเหล็กแบน	เรขาคณิต	สีคราม
บ้านทุ่งไธ้ ตำบลทุ่งไธ้ อำเภอเมืองแพร่	ผ้าบาติกลายพิมพ์	แม่พิมพ์ไม้ แม่พิมพ์เส้นทองแดง	ดอกไม้ สัตว์ ลายไทยประยุกต์ ลายเครือ	สีคราม

ในการศึกษาพื้นที่การทำผ้าบาติกแบบดั้งเดิมนี ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความแตกต่างทางด้านเทคนิคการเขียน วัสดุ

อุปกรณ์ ลวดลายการสร้างสรรค แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อนำไปใช้ในการสร้างสรรคผลงานต่อไป

2. การทำสีคราม

ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษากรรมวิธีขั้นตอนการทำสีครามจากต้นคราม คือ จังหวัดสกลนครและจังหวัดแพร่ จากการศึกษาพบว่า การสกัดสีครามจากต้นครามมีกรรมวิธีคล้ายคลึงกัน ตั้งแต่การปลูกต้นคราม วิธีเก็บเกี่ยว ขั้นตอนการแช่ใบครามเพื่อทำเนื้อคราม ส่วนผสม การก่อกหม้อคราม อัตราส่วนผสม วิธีการดูแลหม้อคราม ในส่วนพื้นที่จังหวัดสกลนครเป็นที่ยอมรับถึงมาตรฐานการย้อมคราม เพราะเป็นแหล่งส่งออกเนื้อครามที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย พื้นที่จังหวัดแพร่สมัยก่อนนิยมใช้ต้นฮ่อมย้อมผ้า หากแต่ในปัจจุบัน

พบว่า ต้นฮ่อมเป็นพืชที่มีน้อย จึงนิยมใช้ต้นครามฝักงอและนำเข้าเนื้อครามจากจังหวัดสกลนครเป็นหลัก

วิธีการก่อกหม้อครามทำเพื่อให้ครามสามารถย้อมผ้าได้ กล่าวคือ เมื่อได้เนื้อครามที่ได้จากการแช่ใบครามแล้ว เนื้อครามดังกล่าวไม่สามารถนำไปย้อมผ้าได้เนื่องจากครามเป็นสารสีน้ำเงินเข้ม ไม่ละลายน้ำต้องนำไปเจือจางในน้ำต่างจึงเป็นสีย้อมได้ ขั้นตอนนี้จะมีส่วนผสมที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ได้วิธีการก่อกหม้อคราม 2 วิธี สามารถสรุปได้ตามตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 การก่อกหม้อครามเพื่อให้สีคราม

สถานที่	ส่วนผสมการก่อกหม้อคราม/อัตราส่วนผสม	ความเชื่อ
บ้านต่อเรือ ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร	ใบส้มมอ 3 ชั้น น้ำต่าง 1 ชั้น น้ำขาวข้าว 1 ชั้น เนื้อคราม 1 ชั้น น้ำมะขามเปียก 1 ชั้น น้ำครามสด 1 ชั้น	ดอกไม้ เทียนคู่ ขันห้า เงิน 10 บาท
บ้านนามน ตำบลหัวทุ่ง อำเภอลอง จังหวัดแพร่	เนื้อคราม 1 กิโลกรัม น้ำต่าง 10 ลิตร ปูนขาว/ปูนแดง 3 ชีด น้ำมะขามเปียก 1 ชั้น น้ำขาวข้าว 2 ชั้น	วันพระห้ามก่อกหม้อคราม

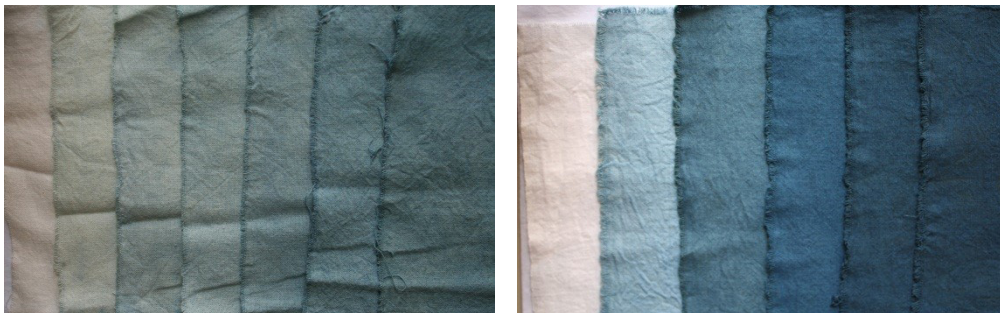
หลังจากก่อกหม้อครามแล้วต้องหมั่นดูแลด้วยการโจกครามทุกเช้าและเย็น การโจกคือการตักน้ำครามในภาชนะแล้วยกขึ้นสูงประมาณ 1 ฟุต แล้วเทน้ำครามกลับลงที่เดิมทำแบบนี้ 8-9 ครั้งต่อหม้อ พร้อมทั้งสังเกตการเปลี่ยนแปลงของน้ำครามจากสีน้ำเงินเข้มให้กลายเป็นสีเหลืองจึงสามารถย้อมผ้าได้ ใช้ระยะเวลาประมาณ 7-15 วัน ในกระบวนการย้อมสีครามตามแหล่งพื้นที่ทั้งสองแห่งจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการดูแลรักษาให้ครามสามารถอยู่ได้นานๆ และให้สีได้ตลอด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้ย้อมต้องมีความเอาใจใส่ดูแลรักษาหม้อครามเป็นอย่างดี

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 หารูปแบบ แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบผ้าบาติกสีคราม ผู้วิจัยทำการทดลองก่อกหม้อครามตามกระบวนการที่ได้ศึกษามาทั้ง 2 พื้นที่แล้วได้นำมาปรับสูตรของส่วนผสมเพื่อให้เข้ากับวัสดุที่มีตามพื้นที่จังหวัดปัตตานี จากการทดลองการก่อกหม้อครามทั้งหมด

6 หม้อ พบว่า มีผลใกล้เคียงกัน ตั้งแต่ระยะเวลาการเกิดสีครามที่สามารถย้อมได้ตั้งแต่ 7-15 วัน หลังจากการก่อกหม้อครามจึงสามารถย้อมผ้าได้ ในส่วนของการดูแลรักษาหม้อครามให้สามารถย้อมได้วันละ 2 ครั้ง คือ รอบเช้า-เย็น หลังการย้อมจะต้องเติมส่วนผสมลงไปอย่างละ 1 ส่วน ทุกครั้ง เพื่อให้ครามได้สร้างปริมาณสีให้สามารถย้อมได้ในครั้งต่อไป

สีครามสามารถให้สีได้ในหลายระดับค่าน้ำหนักเริ่มตั้งแต่สีฟ้าอ่อนจนถึงสีน้ำเงินเข้ม กล่าวคือ ย้อมครามหนึ่งครั้งจะได้หนึ่งน้ำหนัก ถ้าต้องการสีในค่าน้ำหนักใดก็สามารถย้อมได้ตามที่ต้องการ การย้อมสีครามเป็นการย้อมที่ให้น้ำหนักสีที่สามารถทำซ้ำได้โดยไม่มีค่าน้ำหนักที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ผู้วิจัยได้ทำการทดลองย้อมครามในสภาพที่ยังไม่พร้อมให้สีเมื่อนำผ้าไปย้อมทำให้ผ้ามีสีเขียวอมฟ้าหรือสีเทา ซึ่งปกติไม่เป็นที่นิยมย้อมครามในสภาพนี้เพราะให้สีไม่สวย แต่ผู้วิจัยกลับมองเห็นว่าเป็นสีที่สามารถนำมาแสดงออกในงานศิลปะได้ ดังภาพ

ผลการทดลองย้อมครามในภาพที่ 1-4

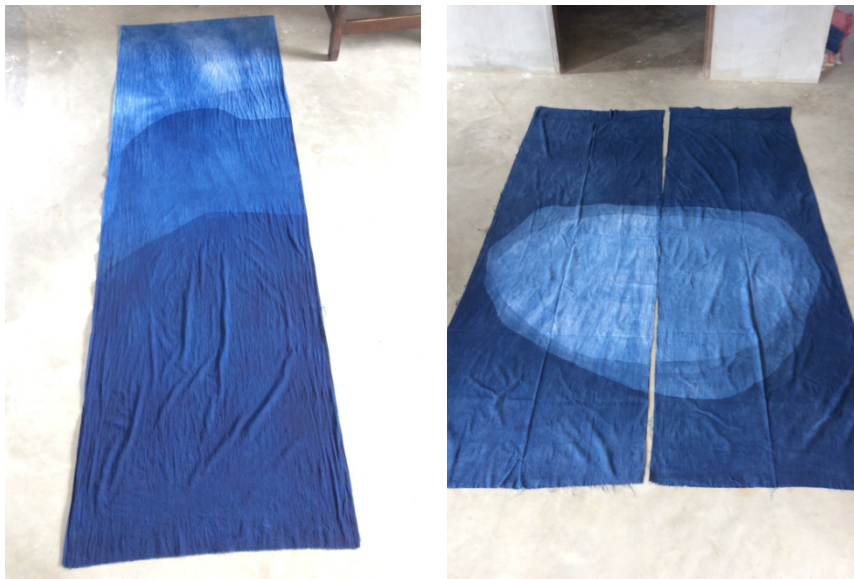
ภาพที่ 1 ผลการทดลองย้อมผ้าด้วยครามหาค่าน้ำหนักสี

ภาพที่ 2 ผลการทดลองย้อมครามและสีธรรมชาติจากเปลือกต้นเพกา

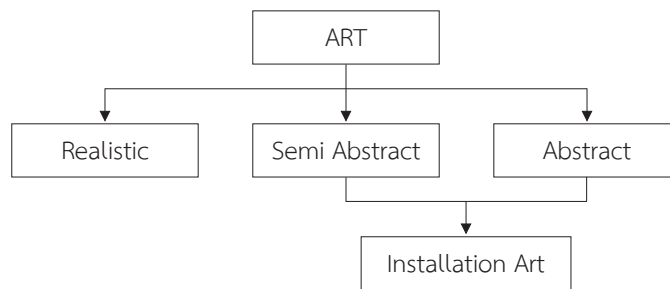
ภาพที่ 3 ผลการทดลองย้อมครามในสภาพที่ครามยังไม่สามารถให้สีได้

ภาพที่ 4 ผลการทดลองสร้างสรรค์งานด้วยเทคนิคบาติกย้อมคราม

จากการทดลองกระบวนการย้อมครามได้ลักษณะของสีคราม ระดับค่าน้ำหนักสีฟ้าอ่อนถึงสีน้ำเงินเข้ม และย้อมครามในขณะที่ยังไม่เกิดสภาวะให้สีคราม ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำผลจากการทดลองมาเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบผ้าบาติกสีครามได้ ในส่วนของการแสดงออกทางผลงาน

ศิลปะได้พิจารณาเลือกรูปแบบการนำเสนอผลงานในลักษณะ Installation art เพื่อให้ตอบสนองถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ต้องการแสดงออกตามกรอบแนวความคิดที่วางไว้ สรุปรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงาน ดังแผนภูมิที่ 2

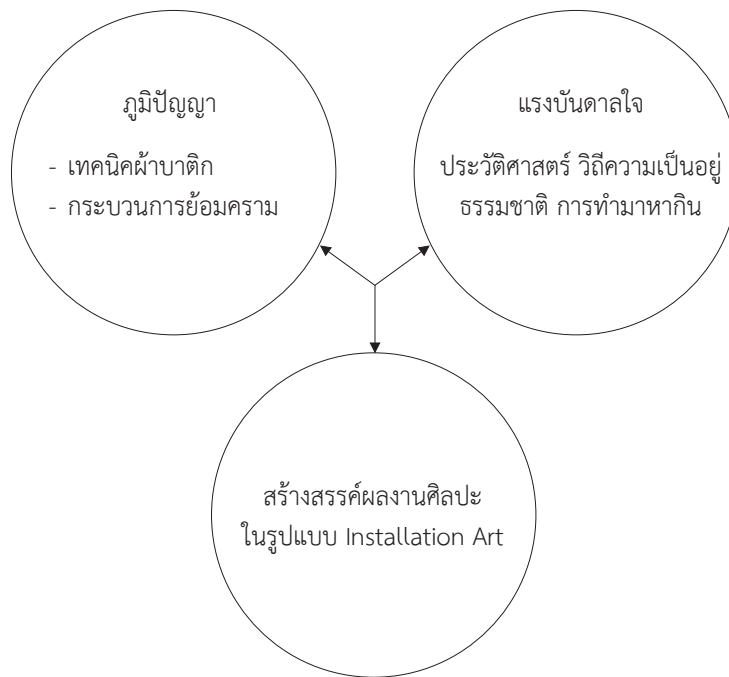
แผนภูมิที่ 2 สรุปรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงาน

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยจากแนวความคิดมิติความงามวิถีปัตตานี การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะครั้งนี้ ได้วางกรอบแนวความคิดในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับมิติความงามวิถีปัตตานี ซึ่งเป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้วิจัยที่ได้เข้าไปใช้ชีวิตในมุมมองของบุคคลภายนอก (ต่างวัฒนธรรม) ที่มีต่อพื้นที่ดังกล่าวเปรียบเสมือนการบันทึกเรื่องราวในสิ่งที่ประทับใจ ความงดงาม จากการประสบพบเจอวิถีชาวปัตตานี ทั้งนี้การศึกษาวถีปัตตานีได้ลงสำรวจพื้นที่ภาคสนามเพื่อหาแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์

ผลงาน เพื่อสัมผัสกับบรรยากาศของธรรมชาติ วิถีชีวิตของผู้คนที่ใช้ชีวิตกันตามอัตภาพทั้งในต่างอำเภอและตัวจังหวัด การใช้ชีวิตที่เรียบง่าย สุข สงบ ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมีทั้งทะเล แม่น้ำ ภูเขา และประวัติศาสตร์อันรุ่งเรืองเมื่อครั้งในอดีต เมื่อได้สัมผัสแล้วนำมาวิเคราะห์ เนื้อหาสาระที่นำเสนอผลงาน โดยมุ่งเน้นถึงความงามตามวิถีปัตตานี การสร้างสรรค์ผลงานใช้เทคนิคจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ปัตตานี คือ เทคนิคผ้าบาติก เป็นเทคนิคการสร้างสรรค์ลวดลายให้เกิดบนผืนผ้าที่ได้รับสืบทอดกันมาอย่างช้านานในวิถีปัตตานี

และใช้สีครามซึ่งเป็นพืชที่มีอยู่ในพื้นที่ ในอดีตปัตตานีเป็นแหล่งผลิตเนื้อครามส่งขายให้กับชาวโปรตุเกสมาสดักเป็นสีครามซัย หัตถา (2541, น. 213) ได้กล่าวถึงการค้าขายกับชาวตะวันตกว่าในปี พ.ศ. 2059 โปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาค้าขายกับชาวปัตตานี สินค้าพื้นเมืองที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวโปรตุเกส ได้แก่ คราม ครั่ง ไม้ฝาง ข้าว และกำยาน จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่มีมาอย่างยาวนาน ผู้วิจัยจึงได้นำภูมิปัญญาทั้งสองส่วนมาเป็นเทคนิค

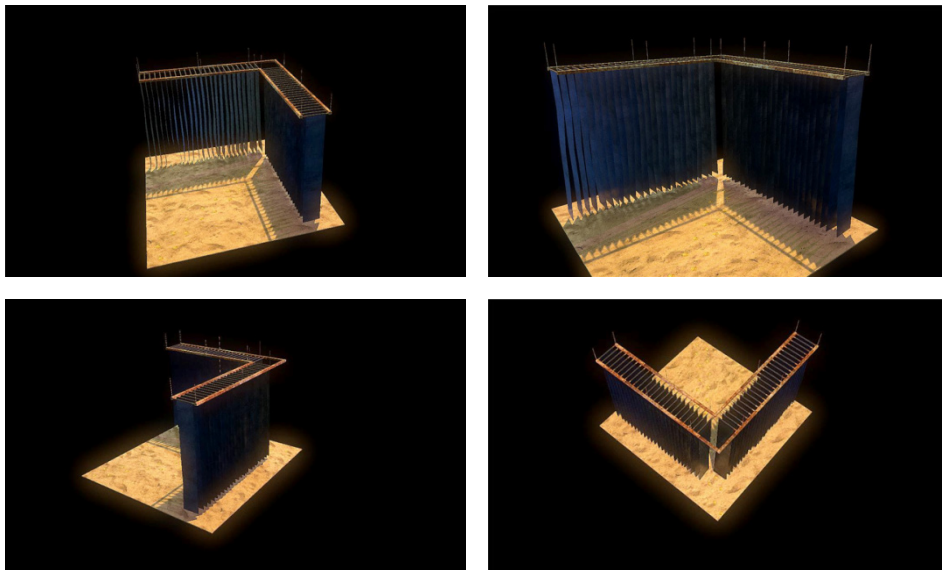
ในการสร้างสรรค์งานซึ่งทั้งเทคนิคกรรมวิธีและแนวความคิดได้นำมาใช้ทำให้ทั้งตัวเทคนิคและแนวความคิดสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นเรื่องของความงดงามในพื้นที่ จากการลงพื้นที่ภาคสนามสามารถสรุปเนื้อหาเรื่องราวที่นำเสนอออกเป็น 3 ส่วน คือ ตำนานชื่อเมืองปัตตานี วิถีชีวิต และธรรมชาติ ทั้ง 3 ประเด็นนี้ ได้สร้างภาพร่างต้นแบบ 3 มิติ ทั้งสิ้น 4 ชุดโครงการใช้วิธีการนำเสนอผลงานในรูปแบบ Installation Art กระบวนการสร้างสรรค์งานดังกล่าวสรุปผังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 สรุปการวิเคราะห์การสร้างสรรค์ผลงาน

ผลงานชุดที่ 1 ชื่อชุด มุขปาฐะปันตัยอนี ผลงานชุดนี้ต้องการนำเสนอเรื่องราวตำนานที่มาของชื่อเมืองปัตตานีเกิดจากความประทับใจในความงดงามของเนื้อเรื่องว่าด้วยกษัตริย์กำลังล่าแก๊ง (หรือกวาง) จนถึงริมชายหาดแห่งหนึ่งแก๊งได้หายไปเหล่าทหารได้บอกว่าแก๊งตัวดังกล่าวได้วิ่งหายไปที่ “ปันตัยอนี ” (หาดแห่งนี้) ถึงแม้ว่ากษัตริย์ได้มีคำสั่งให้ค้นหาจนกว่าจะพบ แม้หาเท่าใดก็ไม่สามารถค้นพบได้ หายไปอย่างไรร่องรอย จนกาลเวลาผ่านไปสถานที่บริเวณริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นสถานที่กษัตริย์ได้ล่าสัตว์ข้างต้นรู้จักในชื่อของ ปันตัยอนี (หมายความว่าได้หายไปที่หาดแห่งนี้) ต่อมาภายหลังด้วยกาล

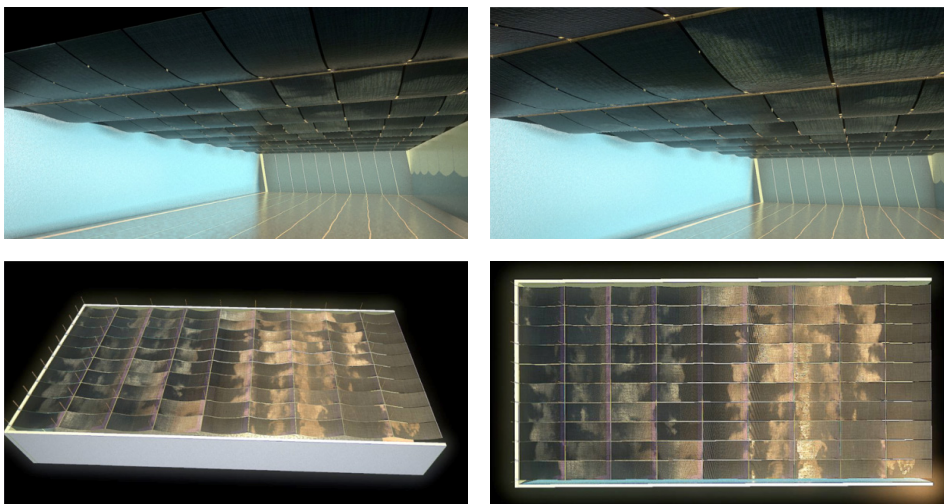
เวลาที่เปลี่ยนชื่อนี้ได้เปลี่ยนไปจนในที่สุดกลายเป็นปัตตานี ผู้วิจัยได้หยิบยกเรื่องราวดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจ โดยสร้างรูปทรงโครงเหล็กสามเหลี่ยมอันมีที่มาจากรูปทรงของอ่าวปัตตานี ใช้ผ้าบาติกย้อมครามเขียนเป็นลวดลายต้นสนซึ่งเป็นต้นไม้ที่ชอบขึ้นตามชายหาดและมีจำนวนมากที่อ่าวแหลมตาชี ปูพื้นด้วยทราย มีร่องรอยเท้าแก๊งวางเรียงรายแล้วหายไปตรงสุดขอบ ผลงานชุดนี้ผู้เข้าร่วมชมงานเปรียบเสมือนว่าเดินตามรอยแก๊ง สัมผัสกลิ่นอายตำนานที่มาชื่อเมืองดังภาพร่างต้นแบบ ภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ภาพร่างผลงานต้นแบบชุด มุขปาฐะปัตตานี

ผลงานชุดที่ 2 ชื่อชุด ฟ้าคราม-ผ้าคราม ได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ คือ ท้องฟ้า ที่มีสีคราม ความยิ่งใหญ่ กว้างขวาง ความงดงามของท้องฟ้าที่ปัตตานี ใช้การจัดวางผลงานใน

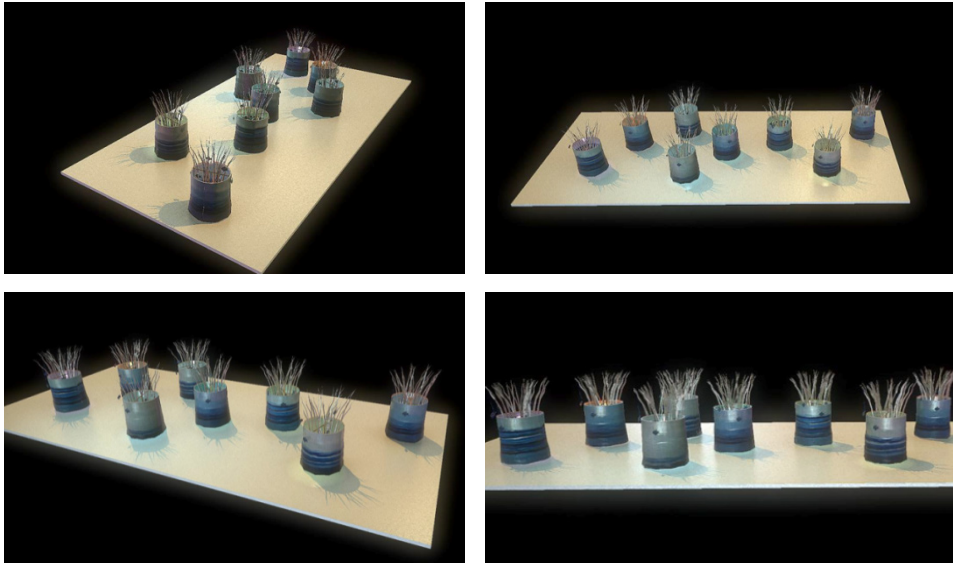
ลักษณะการแขวนผ้า มีที่มาจาก การตากแผ่นยางของชาวบ้าน ดังภาพร่างต้นแบบ ภาพที่ 6

ภาพที่ 6 ภาพร่างผลงานต้นแบบชุด ฟ้าคราม-ผ้าคราม

ผลงานชุดที่ 3 ชื่อชุด วิถีตักปลาที่ยะหริ่ง การอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีชีวิตชาวบ้านกับธรรมชาติ เพื่อการอยู่รอดที่พอเพียง วิธีการหาปลาของชาวบ้านใช้ไม้ปักกองสุ่มเป็นกลุ่มให้ปลาเข้ามาอาศัย กองไม้ที่ปักเรียงรายกระจายเต็มทั่วบริเวณอ่าวบางปู ถ่ายทอดวิถีชีวิตของชาวบ้านดังกล่าวผ่านรูปทรงวงกลมเป็น

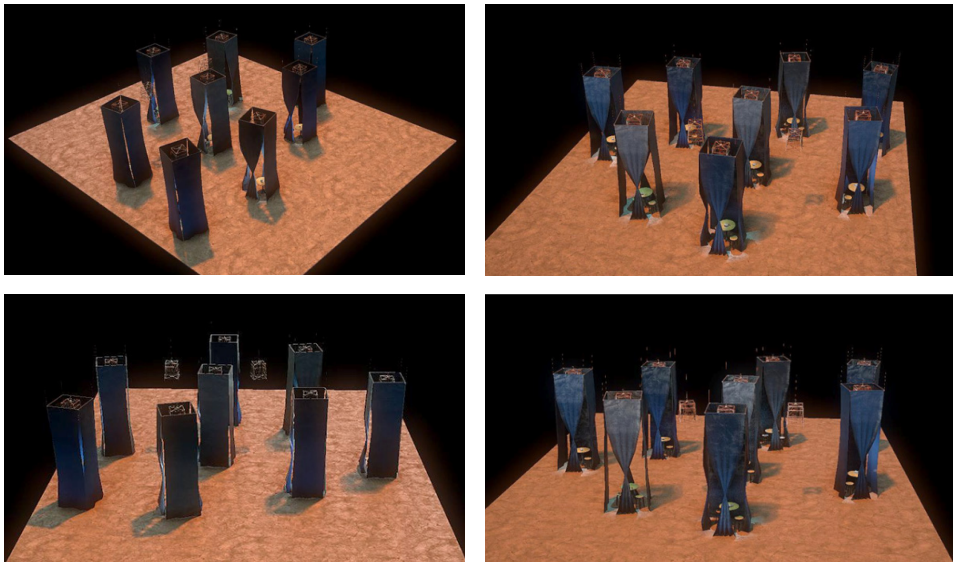
โครงสร้าง ใช้ผ้าย้อมครามแทนน้ำทะเลเขียนจังหวะของคลื่นน้ำ ด้วยเทคนิคบาติก ภายในรูปทรงวงกลมใช้ไม้จัดวาง เพื่อถ่ายทอดกลิ่นอายของวิถีชีวิตการหาปลาชาวบ้านที่ยะหริ่ง ดังภาพร่างต้นแบบ ภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ภาพร่างผลงานต้นแบบชุด วิถีดักปลาที่ยะหริ่ง

ผลงานชุดที่ 4 ชื่อชุด สัมพันธภาพนกกับคนตานี ถ่ายทอดความรู้สึกผ่านรูปทรงสี่เหลี่ยมที่มีลักษณะแขวนห้อยลงมา แทนลักษณะของกรงนกกรงหัวจุก ทั้งสี่ด้านของรูปทรงสี่เหลี่ยมใช้ผ้าบาติกย้อมครามไล่สีน้ำหนึ่จากอ่อนถึงเข้มภายในกรงผ้าดังกล่าวมีโต๊ะ เก้าอี้ และชุดน้ำชา ใช้แทน

ความหมายที่ผู้วิจัยต้องการถ่ายทอดวิถีชีวิตของผู้ชายที่นิยมนั่งดื่มน้ำชา กาแฟในยามเช้าเพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน พร้อมกับมีกรงนกออกมาแขวนตามร้านน้ำชาต่างๆ ดังภาพร่าง ภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ภาพร่างผลงานต้นแบบชุด สัมพันธภาพนกกับคนตานี

■ สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยสร้างสรรค์นี้ ในส่วนของเนื้อหาเอกสารและศึกษากระบวนการทางเทคนิคผ้าบาติก การย้อมคราม และศึกษาวิถีปัตตานี นำมาวิเคราะห์หารูปแบบการนำเสนอผลงานตลอดจนถึงรูปทรงที่แสดงออกเพื่อสื่อความหมายในทางศิลปะอย่างมีลักษณะเฉพาะตัว การศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

1. ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งภาคเอกสาร ภาคสนาม มาวิเคราะห์เข้าสู่กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เพื่อค้นหาเทคนิครูปแบบ รูปทรงที่เกิดจากแนวความคิดอย่างมีหลักการ แล้วนำเข้าสู่กระบวนการพัฒนาภาพร่างต้นแบบที่มีข้อมูลจากการศึกษาเอกสารพร้อมทั้งสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านผู้เชี่ยวชาญ จึงนำมาวิเคราะห์สร้างงานศิลปะ

2. การสร้างสรรค์ผลงานผู้วิจัยนำข้อมูลเอกสาร ภาคสนาม มาวิเคราะห์ และได้สร้างภาพร่างต้นแบบเพื่อสะท้อนแนวความคิดการแสดงออกไปสู่ตัวผลงานภายใต้แนวความคิดมิติความงามวิถีปัตตานีเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานที่บ่งบอกถึงความงดงามของพื้นที่ปัตตานีที่ผู้วิจัยได้เข้ามาใช้ชีวิต ผ่านเทคนิคผ้าบาติกย้อมคราม นำเสนอผลงานในรูปแบบ Installation Art ในผลงานชุดที่ 1 ได้นำรูปทรงของอ่าวปัตตานี นำเสนอเรื่องราวของมุขปาฐะที่เกี่ยวกับตำนานที่มาของชื่อเมืองปัตตานี ผลงานชุดที่ 2 นำเสนอถึงความประทับใจของธรรมชาติท้องฟ้าของปัตตานีที่เป็นฟ้าสีคราม มีความปลอดภัย เบาสบายโล่ง กว้าง ผลงานชุดที่ 3 เป็นวิถีของชุมชนในอำเภอยะหริ่งในการเลี้ยงชีพด้วยการจับปลาในท้องทะเลด้วยวิธีการนำไม้ไปปักสุมไว้เป็นกองๆ วางกระจายอยู่ตามชายฝั่งทะเล ผลงานชุดที่ 4 ผู้วิจัยได้เห็นถึงสัมพันธภาพของคนกับนก แทบทุกหลังคาเรือนมักจะมีกรงนกกรงหัวจุกแขวนเรียงรายไว้หน้าบ้าน ทุกเช้ากลุ่มผู้ชายนิยมไปนั่งดื่มน้ำชา กาแฟที่ร้านประจำหมู่บ้านพร้อมทั้งนำกรงนกไปแขวนไว้ มีการพูดคุย ยิ้มแย้ม อบอุน เป็นความงดงามที่ผู้วิจัยเห็นแล้วทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่ดี ผลงานทั้ง 4 ชุดนี้ ผู้วิจัยได้ถ่ายทอดความงดงามของปัตตานีในฐานะเป็นคนนอกพื้นที่ที่ได้เข้ามาใช้ชีวิต

■ ข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการย้อมครามควรได้รับการฟื้นฟูให้เกิดขึ้นในจังหวัดปัตตานีจากภาครัฐบาลเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่มีอาชีพทางเลือก

2. การนำเสนอผลงานควรมีการนำเสนอมุมมองที่หลากหลายพร้อมทั้งรูปแบบผลงานให้ร่วมสมัย

3. การทำวิจัยเชิงสร้างสรรค์งานศิลปะควรศึกษาทั้งภาคสนามและแนวความคิดเชิงนามธรรมไปพร้อมกัน

■ เอกสารอ้างอิง

ครองชัย หัตถา. (2541). *ปัตตานี การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต*. ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ.

ธวัชชัย ทุมทอง. (2545). *ศิลปะการทำบาติกลายเขียนระบายสี*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์.

ประไพ ทองเชิญ. (2552). *การกลับมาของสีคราม*. สงขลา: เอสพีรินท์.

วิชัย โลละวิทย์มงคล. (2535). *การย้อม: ลายผ้า*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.